

обґрунтовуючи неконституційність тих чи інших положень законів України.

А.П. Гетьман,

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри екологічного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Верховною Радою України 31 жовтня 1995 р. було прийнято Закон «Про приєднання України до Статуту Ради Європи», в якому підтверджується відданість України ідеалам та принципам, які є спільним надбанням європейських народів та визнається, що інтереси збереження та подальшого втілення в життя цих ідеалів потребують більш тісного єднання між усіма європейськими країнами. З урахуванням змістовної складової цього закону правові цінності та розуміння юридичної природи прав людини та основних свобод набувають ознак об'єднувального чинника правової системи України з правовими системами інших країн членів Ради Європи. Україна не може бути винятком з цього процесу, зокрема, у всіх питаннях єдинообразного тлумачення та застосування положень Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р., а також застосування прецедентного права Європейського суду з прав людини при визначенні змісту та обсягу відповідних конституційних положень при їх реалізації [5, 126-127].

Права людини розглядаються як визначальні засади правового статусу особи і належать їй від народження, а тому є природними і невідчужуваними. Вони є необхідним елементом громадянського суспільства та правової держави. На загальнотеоретичному рівні поняття «права людини» розглядаються як певним чином нормована свобода, потреби людини або її інтереси, форма

існування або спосіб прояву моралі та деякі ін. [4, 27; 3, 12; 6, 16; 2, 37].

Серед великого різновиду прав екологічні права людини є найвищими соціальними цінностями. Розвиток правової думки про екологічні права пов'язаний із розумінням міжнародним співтовариством необхідності не лише збереження та ефективного використання ресурсної бази навколишнього природного середовища, а й створення умов існування, потреби дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати екологічно безпечну їжу та задовольняти інші біологічні та духовні потреби. Зважаючи на зазначене, у багатьох країнах світу екологічні права визнаються не лише самостійними правами, а й життєво необхідною основою для правового забезпечення задоволення біологічних та еколого-естетичних потреб людини [1, 3].

В юридичній літературі останніх років наукові дослідження екологічних прав людини займають одне з важливих і, насамперед, провідних місць в науковій концепції екологічного права України та інших країн. Предметом дослідження є поняття екологічних прав, їх обсяг, місце в загальній системі прав людини та громадянина, механізм реалізації екологічних прав, гарантії судового захисту, окремі різновиди, міжнародно-правові стандарти тощо. Окремо аналізуються конституційні екологічні права людини і громадянина. Це є свідченням величезного попиту з боку держави, яка прагне стати демократичною і правовою та бути повноправним членом серед країн Європейського Союзу, до теоретичних та методологічних доробок, які стосуються цього правового явища, – екологічні права людини.

В чинному екологічному законодавстві України поняття екологічних прав відсутнє. Лише Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» в ст. 9 містить перелік екологічних прав громадян України, який не є вичерпним. Серед них право на: безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні та внесенні пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь у прийнятті рішень з цих питань; здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; об'єднання в громадські

природоохоронні формування; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище та інші. Отже, перелік екологічних прав громадян України, передбачений в екологічному законодавстві є досить різноплановим.

Як окремий міжгалузевий комплексний інститут у контексті посилення контролю за дотриманням екологічного законодавства з боку суспільства в економічно розвинених країнах формується законодавство, спрямоване на захист і створення механізмів реалізації прав громадян на сприятливе навколишнє природне середовище, який одночасно стає принципом, покладеним в основу розвитку національного екологічного права сучасних держав.

Зазначимо, що сьогодні в конституціях більшості держав юридично закріплені природні права людини, в тому числі екологічні. Найважливішими з них є право на життя, на сприятливе для життя довкілля (ст. 55 Конституції Республіки Татарстан; ст. 35 Хартії основних прав та свобод Чеської Республіки; ст. 45 Конституції Естонії; ст. 43 Конституції Республіки Македонія; ст. 37 Конституції Республіки Молдова; ст. 72 Конституції Республіки Словенія; ст. 42 Конституції Російської Федерації), термінологічне формулювання якого має свої національні особливості. Так, Конституція Бельгійського королівства у п. 4 ст. 23 (1831 р.) закріпила право бельгійців на здорове довкілля, а ст. 66 Конституції Португалії (1976 р.) сформулювала право всіх жити у здоровому для людей навколишньому середовищі.

У сучасних конституціях багатьох держав світу питання охорони довкілля розглядається як взаємний обов'язок особи й держави. Праву на екологічно чисте довкілля відповідає конституційне закріплення відповідних обов'язків громадян. Стаття 53 Конституції Естонії (1992 р.) передбачає обов'язок останніх компенсувати шкоду, завдану навколишньому середовищу, і встановлює обов'язок кожного дбайливо ставитися до життєвого і природного середовища. Подібні положення конституції встановлюють прямо або опосередковано. Наприклад, ст. 43 Конституції Республіки Македонія поряд з обов'язком кожного охороняти навколишнє середовище передбачає обов'язок держави забезпечувати умови для реалізації громадянами своїх прав на

сприятливе навколишнє середовище. Стаття 3 Конституції України загальним обов'язком держави проголошує збереження прав і свобод людини, в тому числі права на екологічну безпеку. Стаття 126 Конституції Республіки Молдова обов'язком держави встановлює раціональне використання землі та інших природних ресурсів відповідно до національних інтересів (п. 2 "е"). Конституція Республіки Словенія передбачає, що держава має сприяти збереженню своєї природної й культурної спадщини (ст. 5). Відповідно до статті 18 Конституції Угорщини держава визнає і втілює в життя право кожного на сприятливе навколишнє середовище. Стаття 9 Конституції Португальської Республіки основним завданням держави закріплює охорону природи і навколишнього середовища, збереження природних ресурсів.

Право людини на чисте і сприятливе для життя довкілля в конституціях сучасних держав розглядається як правова підстава юридичного закріплення екологічної функції держави, якій кореспондують екологічні права й обов'язки. Отже, збереження довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь у сучасній теорії права й конституційній практиці вважається спільним обов'язком держави, громадянського суспільства й кожної окремої людини. Такий підхід можна розглядати як міжнародно-правовий екологічний імператив, сприйнятий майже всіма державами світу.

Таким чином, поруч з домінуванням прав та свобод людини і громадянина екологічне право сьогодні розвивається на новій глобальній етиці, носіями якої стали вчені і громадські діячі в галузі охорони довкілля. Сама глобалізація передбачає створення нової етики постіндустріального суспільства, в основі якої відмова від індивідуалізму з його уявленням про право на винятковість. Така етика має орієнтуватися на пріоритет колективних, загальнолюдських інтересів, на прагнення зберегти й передати планету Земля наступним поколінням цілісною і в обгородженому вигляді.

Підсумовуючи, слід окреслити спільні для розвитку сучасного міжнародного екологічного права й національних правових систем особливості: взаємовплив прогресивних екологічних ідей національного й міжнародного екологічного права; конституційне закріплення в низці країн природного права людини на життя і сприятливе для життя довкілля; закріплення в конституціях низки країн екологічної функції держави; збереження довкілля для

нинішнього і прийдешніх поколінь як спільний обов'язок держави, громадянського суспільства й кожної людини.

Використана література:

1. Медведєв, К. В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту. Дис. ... канд. юрид. наук / К. В. Медведєв. – К., 2012.
2. Милн, А. Права человека и человеческое многообразие // Международное сотрудничество и права человека. – М.: Юрид. лит-ра, 1989.
3. Мюллерсон, Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальности. – М.: НОРМА, 1998.
4. Нерсеянц, В. С. Права человека в истории политической и правовой мысли: от древних до Декларации 1789 г. // Права человека в истории человечества и в современном мире. – М., Юрид. лит-ра, 1989.
5. Шевчук, С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – Вид.2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007.
6. Шейканов, Н. А. Правовое обеспечение интересов личности. – Свердловск, СЮИ, 1990.

М.В. Костицький,

*доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік)
НАПрН України, член-кореспондент НАПН України,
заслужений юрист України*

ДЕЯКІ ФІЛОСОФСЬКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ЛІБЕРАЛІЗМУ, ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАВ ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1. Права людини, їх реалізація і забезпечення пов'язані принаймні з трьома періодами розвитку європейської історії: сократівським періодом античної цивілізації, епохою Відродження та періодом провадження лібералізму в суспільну практику.

Сократівський період обґрунтування прав людини пов'язаний з етичним обґрунтуванням справедливості. Якщо в філософсько-гносеологічному сенсі Сократ вважав, що міркування мудреця неспівмірно важливіші позиції багаточисельного натовпу, то в політичному сенсі, не дивлячись на те, що масова виборча процедура античного полісу не гарантує мудрої політики держави,